

HANNES BÖHRINGER

Oroszok a Rajnánál

Polgári világképem templomtoronnyal és némi filozófiával

Porta patet

Nagy Károly Lajos fiára hagyta a Frank Birodalmat, amelyet három fia a verduni szerződés-kötéskor (843) feloszt egymás között. Lothár kapja a birodalom középső részét. A régi Lotharingia határai a Rhône-tól a Rajna torkolatáig érnek, Lombardiától és Provence-től Burgundián át egészen Flandriáig és Hollandiáig húzódnak, Torinótól, Lyon-tól, Baseltól, Straßburgtól, Luxemburgtól Antwerpenig, Amszterdamig és Rotterdamig. Ez a Lotharingia alig tartott ki negyven évig, Nyugat- és Kelet-Franciaország közt felmorzsolódott. Ez lett azonban az a varrat, ami Európát összetartotta iparával és kereskedelmével, korai polgárosodásával, városi kultúrájával, humanizmusával, toleranciájával és felvilágosodásával. A nagy államoknak szükségük van a kis országok tapasztalataira és közvetítésére annak érdekében, hogy egymásra találjanak. A kisebbek tudják, hogy a szuverenitás behatárolt. Egyezkedniük kell. Az államok túlbecsülik szuverenitásukat, mint ahogy a filozófusok teszik ezt az egyes ember autonómiájával.

Ezen az európai varraton nőttek fel a düsseldorfi főpályaudvar közelében, egy hangos, forgalmas úton. Az ajtótól jobbra, a főtemplom előtt elhaladva volt későbbi apósom régiségkereskedése, balra tőlünk a pék, mindez az Ost utcán. A szüleim háza még mindig ott áll. A házat eladták, a családi vállalkozást akarták menteni.

A pék mögött még mindig ott a cipész. Kinőjük a gyerekcipőt, szaladgálunk benne, de még nem tudjuk teljesen kifényesíteni; ott a családi ház, a háború utáni modernkori építészet, a skandináv bútorok, a régi szőnyegek a padlón, amiket a bombatámadás elől biztonságba helyeztek; „Jesus bleibet meine Freude” csendül fel az orgonán, mialatt kiosztják az áldozati ostyát.

A pék mögötti „Cipész” még mindig sörfőzde, polgári konyhával. Péntekenként onnan hoztunk heringkrémet vacsorára. Svábföldi nagyapám nem tartotta sokra a Rajna menti konyhát. Viszont a „Cipészbe” szívesen járt, és mi is mentünk vele. Ott mind a mai napig ugyanazon a helyen lóg egy Wilhelm Schreuer által 1910-ben festett kép, amely az *Oroszok a Ratinger úton 1814. január 13-án* címet viseli: szürke téli nap, latyakos az út. A háttérben orosz lovasság látható, ahogyan a düsseldorfi belváros Ratinger útján a Rajna fele léptetnek. A házaknál gyerekek és felnőttek állnak. Ezeknek az embereknek a tekintete a kép szemlélőjének a tekintete. Ágyútalp löveggel, fogattal vontatva. A kép előterében lovas látható, hátán fegyverrel és dárdával. Prémsapka és rozmárbajusz. Oldalra néz vagy hátrafelé. Tekintete ijesztő volt számomra.

Az orosz, a porosz és az osztrák csapatok súlyos vereséget mértek a napóleoni seregre Lipcsénél, ahol sok rajnaföldinek is harcolnia kellett. Most pedig a szövetséges csapatok átkelnek a Rajnán, és két hónappal később beveszik Párizst. Napóleont száműzik Elba szigetére. Innen még egyszer visszatér, s 1815 nyarán Waterloonnál végső vereséget szenved.

*

Mindezt kisfiúként még nem tudtam. De hidegháború volt, és a Rajna-vidék enyhe. Ha egyszer havazik, hamar elolvad a hó. Ha azonban az oroszok a Rajnáig jönnek, magukkal hozzák Keletről a hideget. A Ratinger útból Ost utca lesz.

Schreuer többször is megfestette a *Napoleon 1811-ben átvonul a Ratinger úton*. Majdnem mindig ugyanaz a perspektíva, ősz van. Napoleon, katonái egy csoportjának élén, a Rajnától a Ratinger útig lovagol. Az emberek házaikat zászlócskával díszítették ki és szembe néznek vele. Az oroszok után néznek. Mi járhat a fejükben? Vajon tudják, hogy a Rajnai Szövetséget Napoleon veresége után feloszlatják? Visszasírják Napóleont, akinek a polgári törvénykönyvet köszönhetik, a *Code Civil*, az egyén szabadságát és jogait, a felszabadulást a földesúri viszony és a céhkényszer alól, a tulajdon biztonságát és a vallásszabadságot, egy közigazgatási reformot? Ellenben csak a Berg nagyhercegségből tizezreknek kellett hadba vonulniuk. A német territóriumok zsákmányrészek voltak, amelyekkel a francia katonai nemességet jutalmazták. Érdemes tábornokokból királyok lettek. Csírázik az új nemzeti érzelmek a Ratinger úton? Az emberek Nyugat fele tekintenek.

A bécsi kongresszus a Rajna-vidéket a poroszoknak ítéli oda. Düsseldorf a vidék fővárosa lesz és növekszik. A porosz protestáns közigazgatási hivatalnokok ideköltöznek. Wilhelm Schadow Berlinből érkezik, és a Düsseldorf Művészeti Akadémiát a müncheni mellett Németország vezető művészeti főiskolájává teszi. A düsseldorfi festőiskola Skandináviából és az

Egyesült Államokból csábítja át a diákokat. A klevei Wilhelm Schleuser ennek az iskolának egy kései tagja.

1806-ban az osztrák II. Ferenc Napóleon unszolására lekötözik a Német Nemzet Szent Római Birodalmának császári trónjáról. Két évvel korábban helyezte fejére Napóleon a császári koronát. A német császárok a pápákkal versengtek a trónért. Birodalmuknak megálljt kellett parancsolniuk az Antikrisztusnak, a világ végezetének, és a Mennyei Birodalomnak kellett fényeskednie a földön. A császárság messianisztikus, a birodalom római. Napóleon a császárságot pogány cézárinak értelmezi, a bolsevik Oroszország pedig világian bizánci. Moszkva Bizánc után harmadik Rómaként tekint magára. A vilmosi Németország újromán templomának apszisában helyet foglaló pankrator trón és oltár kapcsolatára utal, mely a második német császárságot kívánta magáénak. A Harmadik Birodalom meg se próbálja az apokalipszis lovasait feltartóztatni, szabadjára engedi őket. A brit birodalom legendájához hozzátartozik, hogy Albiont (Britanniát), Rómához hasonlatosan trójai menekültek alapították, Brutus vezetésével, aki Aeneas ükunokája volt. Owen Wister, Theodore Roosevelt barátja, a kerekasztal lovagjait tehenészlegények képében kelti újból életre. John F. Kennedy egy új Camelottal veszi körül magát. A gazdagok mitikus utódokkal legitimálják magukat. Nyugat-Németország az amerikai birodalom protektorátusa volt, újrajátszott Rajnai Szövetség.

*

1940 karácsonyára anyám egyetemista lelkészétől, Theodor Haeckers-től Vergilius *A Nyugat atyja* című könyvet kapta ajándékba. Később nekem adta tovább a könyvet. Aeneas meglátogatja apját, Anchisest az alvilágban. Ott adja útravalóul Tojas a pásztor és polgár Róma ősatyjának: „Ám a te mesterséged [artes], római, az, hogy uralkodj, / El ne feledd – hogy békés törvényekkel [imponere morem] igazgass, / És kíméld, aki meghódolt [parcere subiectis], de leverd, aki lázad [debellare superbos]!” (Aeneis 6,851) Ez a birodalmi kormányzásművészet, írja Vergilius Augustusnak, a fenségesnek. Egy birodalomnak hatalmában áll eldönteni, mi a béke, mi a műveltség és ki az uralkodó. Ez viszont csak akkor tartós, ha az egyéneket kíméli, a békét ápolja és döntéseit a valósághoz igazítja. Melyik birodalomban bízzanak az emberek a Ratinger úton? Vagy talán egy sajátra vágnak?

A szüleimnek ez magától értetődő volt: Az új Európát keresztény Nyugatként kell újjáépíteni. A modernkori építészet számukra elsősorban az egyházi építészetet jelentette. Schwippert, Böhm vagy Schwarz minden újonnan megépült templomába magukkal vittek bennünket. A templomok azóta kiürültek. 1951-ben zajlottak le az „Ember és tér” darmstadti beszélgetések. Heidegger megtartotta híres *Építés / Lakozás / Gondolkodás* című előadását (magyarul lásd Schneller István *Az építészeti tér minő-*

ségi dimenziói című tanulmánykötetében, a szerző fordításában [Terc, Budapest, 2005, 257–270] – *a ford.*). Az ezt követő eszmecserében Schwippert és Sternberger Heidegger lakozás-fogalmát elavultnak találták. Az ember mobilissá vált, sőt, még az is lehet, hogy konstitutívan hazátlanná. Heidegger előtt Rudolf Schwarz beszélt. Körépület és hosszépitmény fogalmainak megkülönböztetésében utalás történik Ágostonnak a civitas dei és a civitas terrena közti különbségtételére. Az egyik építmény egy nép számára, amely egy tűzhely körül csoportosul, hogy letelepedjenek és mellette maradjanak, a másik átépítés egy nép körül, amely úton van és mindig újra útnak indul.

Csupán átmenetileg maradok itt. Maradok, mert el tudok menni. Maradásom egy vendéglő, egy cipész, aki megfoltozza lábbelimet. Maradni annyit jelent, mint megérkezni, minden rendben. De semmi sincs rendjén. Zúrzavar, jogtalanság és nyomor csak félre van söpörve a sarkokba. Sebtében kell megjavítani a cipőt, utána minden megy tovább. A keresztény birodalmak mindkettőt a magukénak akarták: Egyiptomot és a kivonulást Egyiptomból, Rómát és a Mennyei Jeruzsálemet. Előbb-utóbb a varrás szétszakad.

„Mi egyéb tehát – írja Ágoston (*Az isten városáról*, IV. 4.) – az ország jogosság nélkül, mint nagy rablótanya? Mert maga a rablótanya is mi egyéb, mint kis ország? mások lennének tehát a gazdagok [regna], ez is emberekből áll, főnök kormányozza [imperium], a társulat szövetkezési törvényei kötelezik, és a zsákmány az egyezményi szabályok szerint osztatik fel.” A banda összetart, mert tagjai a kölcsönös bizalom kockázatát vállalták magukra, mert együtt lesznek sikeresek, és mert zsákmányukat egymás közt méltányos módon megosztják. Valamikor a banda arra is rájön, hogy még kedvezőbb számukra, ha a kizsákmányolt és szolgává tett foglyok részesülnek a zsákmányban, érdemes tehát felvenni őket a bandába és visszaadni a szabadságukat. Az ellenőrzés veszélyét megspórolják, az egészben való részesedés önös érdekét felkeltik. Ennél fogva minden tag legszívesebben azonnal becsapná maga mögött az ajtót, amint felveszik, hogy a saját nyeresége ne karcúsodjék, amennyiben a közöst még több emberrel meg kellene osztania. Így jön létre a közösség, a kötelességek, terhek, bevételek és esélyek félig-meddig igazságos megosztásával.

*

A közösség államként szembeáll az egyénnel, törvénynek való engedelmisséget követel és a közterhek befizetését. A zsákmányvá válás és a zsákmányszerzés tovább folytatódik. A politikai pártok hatalmukba kerítik az államapparátust azáltal, hogy posztjaikat betöltik, elfoglalják az államot és kifosztják polgárai megtakarítását, hogy jótéteményként saját klientúrájuknak szétosszák. És újra meg újra szüntelenül lovashordák törnek be. A

lovat már régóta nem vadásszák, nem gyilkolják le és nem fogyasztják el közösen, hanem befogják, megszelídítik és tenyésztetni kezdik. A ló a harcoló csapatnak katonai túlsúlyt szerzett. Újra meg újra lovakat nyergelnek fel, új technológiákat fejlesztenek, hadi-, gőz-, számító- és kommunikációs gépezeteket. Merész fickók összeállnak, idejében az új technikára vetik magukat, és meghódítják vele a mindennapokat. Az állam csak nehezen tud tőlük megszabadulni. Balra és jobbra az út szélén állnak a polgárok és figyelemmel kísérik a hadsereg győzelmi menetét vagy az iparét, ami város és vidék közepette járja útját.

Az államok igazságosságot és szabadságot ígérnek, ami elengedhetetlen a békéhez. Gyakran már annak is örülni kell, ha egy banda legalább a biztonságról gondoskodik. Azok akarnak az állam lenni, akik legfelül vannak, superanus, a szuverének. Akik szuverenitásukhoz túl közel merészkednek, a lázadók [superbi], azokat legyőzik. De az államoknak nem sikerül a világot rendbe tenniük. Vérlázító az égbekiáltó igazságtalanság és nyomor, ami nem akar megszűnni. Az igazságérzők lázad, és gyakran az igazságtalanságot ismételt igazságtalansággal viszonyozzák. Ártatlannak halnak meg. A világ csak vendégfogadásra alkalmas, átmenetileg ki lehet bírni, átmenetileg szörnyű és nagyszerű. A világ a múltó, a letelő haladék. Eszkatologikusan szemlélve a világ mindig a végéhez közeledik. Hogy mindig folytatódik, az csak az életben maradtak illúziója.

Tehát el innen, eredjünk el abból a világból, ahol bárány és oroszlan nem játszhatnak együtt, ahol zsákmányszerzés és zsákmánnyá válás nem szűnik meg! A leölt bárány a titkos kinyilatkoztatás szerint kinyitja a hétpecsétes könyvet. És előugranak az apokalipszis lovasai. A csapatok, amik fáradtan a Ratinger úton léptetnek, látszólag elüldözték őket. De a vég megakadályozásának szándéka gyakran a bekövetkezését segíti elő.

A keresztények indulni készülnek, ahogyan az izraeliták Egyiptomból, sivatagi vándorlás a történelmen át, a Mennyei Birodalom felé. Az állampolgárnak, az egyénnek, akinek polgárjogait egy bandában kölcsönözték, lehetősége van kettős állampolgárságra. Itt maradhat az állammal és elvándorolhat az egyházzal. Maradhat és egyszerre mehet is, nagyobb távolságtartással figyelheti maradását és vendég-létét. Pillantása élesebb és elnézőbb lesz. A rablók törekszenek az igazságosságra, de jellemüket nem tudják levetni. Távolságtartásban a világtól, Istennel való párbeszédben és egyedüllétben kiélesedik a lelkiismeret és elmélyíti a személyt, aki polgári létében cselekszik, vásárol és elad, szerződést köt és tekintélyén fáradozik, de nem nyer távolságot a világtól, amelyben él és cselekszik.

Természetesen a keresztény egyházak nem tudtak ellenállni a kísértésnek, hogy híveik lelkiismeretével gazdálkodjanak és kiszákmányolják azokat. Az egyházak is betagozódnak a világba, s mindenáron maradni akarnak. Az államra támaszkodnak és utánozzák azt. Fordítva pedig az állam imitálja az egyházakat, ami-

kor a polgároknak boldogságot, jólétet és gyógyulást ígér, földi megváltást. A polgárok a túl nagy ígéretek zsákmányaivá válnak és olyasmit várnak el az államtól, amit az nem tud beváltani.

Az oroszok a Ratinger útról a Szent Szövetség csapatai. Neki kell kigyógyítania Európát a francia forradalom következményeiből, amennyiben a legitím keresztény monarchiakat visszaállítja. Am a francia forradalom is gyógyulást ígért. Ész istennőtől várta azt.

A lázadók néha a hatalomig küzdik fel magukat. Hadnagyok lesznek, leitenantok, helyettesek, helytartók. Ha a kapitány nincs ott, beugranak helyette, és átveszik a parancsnokságot. Így beszélhetnek Isten és a nép nevében. Az államok és az egyházak igénybe veszik a helyettesítés és a reprezentáció alapelveit.

Az emberek alkalmasak a helyettesítésre. Önző módon vagy önzetlenül állnak rendelkezésre, döntenek, cselekednek valaki helyett és felelősséget vállalnak. Átvehetik a másik helyét és behelyezkedhetnek. Mit tenne ő, ha ott lenne? Azt kell tennem, amit ő a helyemben tenne? Azok a csoportok, amelyek cselekvőképese akarnak lenni, helyettest választanak maguknak. Egy efféle helyettes képviselével már nagyon közel kerültünk a hatalomhoz.

A nép, a törvény, a hallgatóság többség vagy az elnyomott kisebbség nevében könnyebb beszélni, mint saját nevünkben. Az a csoport, az az intézmény, amelynek nevében beszélek, szavaimnak súlyt kölcsönöz, ugyanakkor felelősséggel terhel. A fő, a szuverén gyakran néma, szótlan, egy összevissza beszélő tömeg. Valaki kivárja a megfelelő pillanatot és magához ragadja a szót, az embereket maga mögé állítja, a parancsnokságot magához ragadja és többé nem ereszt ki a keze közül. A kapitány visszatér, egy hadnagy elfoglalja a helyét és helyéről már nem mozdítható.

Mielőtt helyhez jut valaki, meg kell hódítania azt, át kell tudni fordítani a lármát hallgatásba, megteremteni a hallgatóságot. Mit mondhatok másoknak, mit nyújthatok másoknak, hogy figyelmüket megnyerjem? Megragadni a szót – tett, önfelhatalmazás, magabiztos meggyőződés arról, hogy szavunk közérdekű, megoldás a nehézségekre: ígérlet, amit be kell váltani, ha egyetértésre talál. Siker nélkül a rablóvezér sem tarthatja magát örökké. Zsákmányt kell szereznie és a nyereséget a bandával megosztania. Ezzel tagadhatatlanul belenő a bandát helyettesítő szerepébe, aki a bandát képviseli. Avagy egy hadnagy megfosztja hatalmától, aki a nép képviselőjének nyilvánítja magát. Az erőszak legitimitásra törekszik és végezetül legalításra.

*

Mit kell tennünk? Szorít az idő. Mindenki összevissza beszél. Tehát válasszunk egy képviselőt és dugjuk be a parlamentbe. Ott szigorú szabályok szerint és kötelező érvénnyel beszélnek. Ezután szavaznak. A szavazatokat megszámlálják, számuk beha-

tárolt. Amit a többség akar, az lesz. A kisebbség beletörődik a dologba, egészen addig, amíg ezzel a vereséggel nem növekszik az esélye egy jövőbeni többségre.

A népet képviselő személy pártjának és választóinak van elkötelezve. Szeretné, ha újraválasztanák és politikai karriert akar csinálni. De végezetül egy képviselői demokráciában a lelkiismeretét kell követnie, haszonlesés és részleges érdekek nélkül, az egész nép javára. Ennek az érdekeit képviseli. A választás során a polgárok halmaza néppé lesz, az egyes burzsoákból citoyen. A nép megválasztott képviselőjével döntésképesé válik. Szegény vagy gazdag, fiatal vagy öreg, elmés vagy ostoba, gyermektelen vagy sokgyermekes, minden szavazat ugyanannyit ér. Hogy a többségnek igaza van vagy sem, az akarata számít. A szavazatok egyenértékűségének és a többségi döntéshozatalnak ezen alapelvei a pragmatizmus és a bizalom mellett szólnak. Belőlük él a modern demokrácia, zsarnokságtól és oligarchiától állandó fenyegetettségben. Ami egyes esetekben helyénvaló és ésszerű, elsősorban a közös cselekvésben, az mindig kérdéses. Utólag azt gondoljuk, hogy jobban tudjuk, de akkor sem lehetünk biztosak efelől. Ellenben cselekedni kell. A jövő bizonytalan, az idő pedig fogytán az érvek ütköztetésére. Így fogadja el az egyén a többségi döntéshozást, amelyeket tévesnek tart, mert nem lehet bizonyos afelől, hogy a helyest felismerte, vagy mert abban bízunk, hogy a rossz döntések a valóságban előbb vagy utóbb helyrehozhatók. A közös cselekvésre való képesség fontosabb, mint az állítólagos mindent-jobban-tudás. Az alávetett kisebbségnek viszont abban kell bízni, hogy a hatalommal rendelkező többség azokért is felelősséget vállal, akik nem választották meg őt.

Az emberek mindenütt beteljesedést keresnek, a hatalomban, az erőszakban, a mámorban, a gazdagságban. Mértéktelen követeléseik – konkupiszcenciának nevezi Ágoston – eltévesztett vágy Isten után. Önerdekű törekvésük így megy messze túl az önfenntartáshoz szükségesen. Nem érik be azzal, hogy a párbeszédben és az egyedülállásban személyekké válnak. Tulajdont akarnak, dolgokat, amelyekre nincs feltétlenül szükségük, melyekben azonban akaratauk tárgyiasul (Hegel). A dolog hozzám tartozik, az enyém. Azt csinálom vele, amit akarok. Törődöm vele. Az akarat felelősséget vállal. A dolgot akaratommal veszem birtokba. Az a személy vagyok, aki birtokolja azt. Benne időzöm, ahogy egy Rateringer úti házban. Katonák vonulnak. Kulcsra zárom az ajtót, kinézek az ablakon és félek, hogy kifosztják a házam. Aligha tudnám őket kártérítésért beperelni. Hál' Istennek továbbvonulnak! Bárcsak átvonulnának az oroszok a Rajnán, különben bekvártélyozzák itt magukat, és a végén még kisajátítják az egész házat!

*

Ha a zsákmány elég nagy, a rablók civilekké válnak, üzleteiket törvényessé teszik, jótékony célokért adakoznak és gyerekeiket

jó iskolákba járatják. Így vezetik be őket a klasszikus műveltségbe és a jó társaságba. A család polgárosodik. Szolgák, szolgálólányok, rabszolgák, akiket szabadon bocsátanak, és semmit nem visznek magukkal – munkaerejükön kívül. Szabadságukban az utolsó gondviselést is elveszítik, s még mélyebbre süllyednek a nyomorban, amíg a banda annyira civillé nem lesz, hogy belátja: jobb, ha a nyomorgók is részesülnek a közös zsákmányból. Különben összefognak és veszélyessé válnak. De azok is építenek, amint megengedhetik maguknak, egy házikót, és gyerekeiket középiskolákba járatják, hogy egyszer nekik is jobb legyen. Nagypolgár és kispolgár, jólétet, magántulajdont és oktatást akarnak maguknak és utódaiknak. Ehhez békés időkre van szükségük.

Rablókból vállalkozók lesznek, akik vagyonukat gépekbe, termelőeszközökbe fektetik vagy iparosítják, a régit lerombolják és új szükségleteket, szabadságokat és függőségeket gerjesztenek. Hogy vagyonukat gyarapítsák, egymás közt házasodnak. Megpróbálják az ajtót belülről elreteszelni. De az ajtók nem záródnak teljesen. A kirekesztettek azt hiszik, hogy bent vannak velük. Bent pedig félnek a kihullástól. Ki van bent? Új bandák képződnek, akik a kirekesztettek nevében megpróbálják kifosztani a gazdagokat vagyonukból, s ezzel magukat gyarapítják. A polgári osztály tőkéje elkobozható, habitusát át kell venni. Sokáig tart. Midőn belebújik az ember, észrevétlenül belenő a polgárságba.

A polgár a francia forradalom idején jutott joghoz. Amikor a rendeket összehívták a legnagyobb ínség idején, a harmadik rend egyedülinek nyilvánította magát. A polgár a nép hangjává tette magát: mindenki polgár. A polgár jogokkal rendelkező személy. A személy a szabad akarat jogosultsága (Hegel), a polgári lét megvalósulása. Az akarat meg akar szabadulni származásának láncaitól. A polgár emancipáció révén, az úr-szolga viszony elhagyásával jön létre. Minden kötöttségtől mentesülve a szabad akarat a semmi közepette áll, ezért mindent be akar kebelezni, el akar sajátítani, meg akar szerezni. Kíváncsiság és mohóság hajszolja. Így sajátítja el a magántulajdont és a képzettséget – önmagának és családjának. Ahogy az egyenjogúsággal létrejött, úgy oldja fel a világ állagát ott, ahová betört. Ha a polgárok vidékre költöznek és mezőgazdasággal foglalkoznak, ha a polgár beházasodik az arisztokráciába, a paraszti és nemesi élet hamis és szentimentális lesz. Emancipált, ami annyit tesz: egy gondoskodó kézből magát a saját kezére adni. A polgár nem talál tartást a szabad akaratban, sem mértéket a nyereségszerzésben, élvezetben, hatalomban, birtoklásban és elismerésben, még akkor sem, ha vallásos reziduumok támogatják. Az oktatás mérsékelné. De ebben sem találja a mértéket.

*

Honnan a mértéktelenség és a szándék elferdülése az eredményben? Miért vezet a szabadulás újabb szolgasághoz? Hogyan

siklik félre minden? Számomra még mindig a bűnbeesés bibliai mítosza szolgál magyarázatul. Szándék, szabadság, kísértés, gyengeség és sors kibogozhatatlan összefonódásáról ad számot. A cselekvés rossz talajra hull. Ezzel minden félresikerül, olykor még szerencsénkre is. Nincs többé helyes irány, semmi sincs már nyugalomban, sem rendben. Minden cselekedet, még ha ellentétes motívumok vezérlik is, egy előre nem jelezhető erőternek teszi ki magát, amelytől elkerülhetetlenül eltérül. Minden oldal rendre törekszik és kölcsönösen keresztezik egymást. Egyetlen rend sincs rendben, erőszak nélkül egyikük sem jut érvényre. A birodalmak egy ideig meg tudják valósítani saját hatalmi övezetükben békéjük rendjét.

De a békeidők is tele vannak mindenfajta fenyegetéssel és megfélemlítéssel. Az államhatalom nem képes mindenkit elnyomni, az egyén nem tudja távol tartani magát tőle. Az államnak szüksége van hatalomra, hogy engedelmes és szófogadó szubjektumokat hozzon létre. A megfelelő irányba tereli őket. Helyes az irány? A piacnak szabadnak kell lennie az áruk és vélemények cseréje miatt. Az államnak kell szabadon tartania, és mégis beavatkozik. Ahogy minden hatalomnak nehezebbre esik a visszafogottság.

*

A Szent Szövetség csapatainak, akik átvonulnak a Ratinger úton, vissza kell állítaniuk a törvényes monarchiákat Európában és velük a kereszténységet, mint olyan erőt, ami a forradalomtól szabadjára eresztett népet az államhoz köti. De azt már nem lehet foglyul ejteni. A polgárt szabadjára engedték, libertinus, a modern, újkori ember, mondja Groethuysen. A polgár kitart ingatagsága mellett. Élete nem csak autonómmá vált, de autark is lett. Értelmét önmagában leli meg. Vallási vagy filozófiai értelmezésekre nem szorítkozik többé. Az élet élmény. Megtalálhatjuk benne a filozófiai motívumok utórezgéseit, de az élmény már nem szorul rájuk. Megelégszik önmagával. A polgár nem igényel útlevelet a világból való kiutazáshoz. Berendezkedett benne, birtokba veszi és átalakítja azt.

A birtokbavétel nyomán a világ egyből kivonja magát. Elveszti végtelenségét, eltárgyiasul, eldologiasodik, világképpé lesz, mondja Heidegger. A kép tárgy. Saját álláspontomtól eltávolodva látom, ahogy a Ratinger út lakói, akik nyitott ablakaikon keresztül néznek le az orosz csapatokra. Nem lehetünk egyszerre benne a világban és tehetjük azt egyúttal képpé. Képként a világ torznak mutatkozik. A szabadon engedett szubjektum aláveti magát szubjektivitásának. Élményeibe zárkózik. Világképekké és világnézetekké szilárdulnak. A szubjektív megélés fennakad és megmerevedik a polgári vagy polgárellenes ideológiákban.

*

Önnön kezére adva a polgárnak magára és másokra kell hagyatkoznia. Bíznia kell a jó erkölcsökben, törvényekben, a fizetőeszközök értékében, cégvezetőiben, ügyvédekben és képviselőkben és helyetteseiben. Megbízik a szavaikban. Ha ígéreteiket nem váltják be, abban bízuk, hogy határaik között a lehetőségig menően jól cselekedtek. Persze olykor csalódnunk kell. A bizalom gyakran túlzott, avagy hanyag, és hagyja magát megtéveszteni.

A polgári személy nem tud magában megmaradni. Ki kell lépnie a nyilvánosságba, képviselnie és képviseltetnie magát, szüksége van helyettesekre és képviselőkre. A helyettesítéssel felelősséget is vállalnak, előbb vagy utóbb válaszolniuk kell, igazolniuk kell magukat. Itt válik a nyelv elkötelezővé. A bizalom kölcsönös és hallgatólagos ígéret, felelősség, beszéd és felelet.

A helyettes átmenetileg egyfajta teljhatalmat kap. Használhatja és a teljes hatalmat magához ragadhatja. A hadnagyból kapitány lesz. Bármit tesz, a hatalommal felelősséget vállal a versenyben, a bíróságon, a választások során vagy a háborúban alulmaradottakért. Ha nem védik meg őket, lázongani kezdenek. Majd újra háború lesz. A felelősség megkívánja a common decency-t (Orwell). Az alulmaradottnak osztozniuk kell a zsákmányban.

A felelősség csak addig terjed, ameddig a hatékonyan cselekvő hatalom elér. Talán ezért esik olyan közel a latin felelősségfogalom – a franciában és az angolban a latin *respondere* igéből: az ígér, választ ad igéből képezett *responsabilité*, *responsibility* – az *officium*hoz. Az az *officium*, amit tenni [*facere*] kell egy konkrét helyzetben, ami ebben az én részem. Cicero a sztoikus kathekont az *officium*mal felelteti meg (*de fin.* III). Ez a leginkább helyes után a második legjobb, az éppen jó a helytelen hétköznapi számára; az, ami engem egy helyzetben megillet, és ami számomra értelmes és meg tudok birkózni vele, a csomó, amit meg kell oldanom. Az *officium*ot szokás szerint kötelességnek fordítják. A hatalom kötelez. A hatalom felelőssége egyfajta elköteleződés, amit nem lehet kikényszeríteni, csak gondozni lehet. A gondozás az erkölcs.

A kathekon egy nagyobb eseményen belüli konkrét kötelesség, amit a sztoikusok *oikeioszisz*nak hívnak. A saját házhoz [*oikosz*] nemcsak a tulajdonos és családja tartozik, hanem a szomszédok és a szomszédok szomszédjai is. Az *officium* megköveteli, hogy a gyakorta elkerülhetetlen vitában számukra is előnyös megoldást találjunk, az egyaránt közös észlelést [*szüneideszisz*], a mások érdekeinek ismeretét. A *szüneideszisz*ből fejlődött ki a lelkiismeret fogalma: *conscientia*, kiélesedett tudat. Az önfenntartással kezdve ezért az *oikeioszisz* nem a másik kisértés, hanem a másik sajátja tétele. Cicero a nehéz fogalmat *commendatio*val fordítja: a filozófia parancsnoksága, alapvetően ugyanaz a szó. A kéz képe ismét játékba kerül: valakinek a szavát adja, kézben tart, kiadja a kezéből, kézbe vesz, mások kezébe ad. A polgár megbízó és parancsnok is egyben. *Commendatio* any-

nyit tesz, mint közösen-kézbe-adni, megbízni, rábízni. Az idők során a commendatio egyre inkább emberiség-etikává tágult. Elegendő annyi, ha egy birodalom elkötelezett alávetettjeivel szemben, és kíméli őket.

*

Aki officiumát gyakorolja, az tisztet tölt be. A hadnagy egy tiszt. A helyettes hivatalát látja el. Szélsőséges esetben életét a közönség védelmének szenteli, a közös zászmánynak. A rajnaiak rémülten állnak házaik előtt és a keletről érkezett sereg vonulását nézik, amint köztük halad át. Az oroszok, gondolják, talán csak poroszok, egy königsbergi löveg ágyútalppal, a helyettesítés kötelességei. A polgárnak megjelenik saját története: zászmány, zászmányvadász, bandita, hadnagy, a közös zászmány védelmezője, burzsoá és citoyen, hatalom és felelősség fáradságos szövetsége. Mi van, ha a tiszt háborúban megszerzett hatalmától nem tágít? Napóleon, még egyszer?

*

Az emberek útra kelnek, majd tovább vándorolnak, mert oldalmat keresnek vagy jobb életet remélnek, talán azért is, mert nyugtalanok és nem tudnak a négy fal között magukban megenni, ahogyan Pascal írja. A keresztények túl akarnak jutni a világon. Mert azt már nem lehet megmenteni. A világ mindig csak többé-kevésbé lesz megjavítva. Amint egy helyen rendbe hozzák, másik helyen beomlik. Pusztulás. A világ vendéglő. A világ itt az emberi történelem idejét jelenti, saeculumot, antropocént.

*

A templomtorony, amire az emberek (peuple, people, populus) a Ratinger útról rálátanak, a kereszties lovagok templomához tartozik. Napóleon alatt szekularizálták, először lóistálló, végül – még gyermekkoromban – adóhivatal lett. Csak néhány évvel ezelőtt szentelték fel újra. A templom a világban van, a kereszténység világi: Isten emberré válása, a világ egy lóistálló, géppark, parkolóhely pályaudvarok, autópályák és repülőterek mellett. Ott laknak az emberek, ide-oda utaznak és visszatérnek zászmányokkal. Ebből az állam is részesedni akar. Adókat hajt be. Ezekkel tartozunk neki. Az útonállók sarcukat követelik. Az ember gyakran nem is jön ki az adósságokból, új adósságokat kell csinálnia, hogy a régieket kiegyenlítse, elkezdi a többieket rászedni, becsapni, adósságát csekélynek számítja fel és kisebbíti. Egész társadalmak zuhannak szegénységbe és adósságokba.

Az adósságokkal, amelyektől nem szabadulhatunk, elvesztjük a szabadságunkat, az életörömöt, végül magát az életet. A mozgástér egyre jobban szűkül. Börtönbe kerülünk vagy adós-

rabszolgák leszünk. Megöl minket a szegénység. Itt csak az adósság elengedése segít, egy isteni kiváltás. Ezzel a képpel magyarázza Pál az emberré válást és a helyettesítő halált a kereszten. Az emberek továbbra is bűnösök, bajt okoznak, nyomorba döntik magukat és másokat, de mostantól fogva reménykedhetnek abban, hogy Isten eltörli adósságukat.

*

A polgároknak nincs szüksége többé erre a történetre. Enélkül is tudják, mit ildomos tenni: officium és commendatio. Ez marad nekik a filozófiából. Ez úgymond magától adódik. A polgárok más történetek felé nyitottak. Szeretik a régi templomtornyot, de harangozás nélkül. A polgárok a világ immanenciájában élnek. A keresztyén ebből Isten emberi mivoltát hallja ki, születését és megmaradását [immanere] az istállóban, rejtettségét, hiányának jelenvalóságát [kenózis] állatok és emberek modern tömegben-tartásában, az újkori levée en masse-ban.

A polgár bízik a valóságban, a keresztyén tétjét a valószerűtlenre teszi, a csodára, Ádám és Krisztus megalapozatlan történetére, a bűnbeesésre és a megváltásra. A keresztyénység velejében nem az elesettek neheztelése rejlik, ahogyan azt Nietzsche vélte, nem bosszúállás az erőseken, szépeken és gazdagokon, hanem az adósságelengedés és nagy megbocsátás. Ebből a látószögből nézi a keresztyén az emancipáció nagyszerűségét és mizériáját: saját kezünkbe venni az életünket, amely épp kisiklik belőle; az autonómia átfordulása heteronómiába; magunkon kívül lenni saját magunkban. A kiút a helyettesítés.

*

A polgár a keresztes lovagok templomába megy, adóhivatalába. Ott bevallja jövedelmét és vagyonát. Csekélynek számítja fel és a csalástól sem riad vissza. Nemde, az állam maga is egy rablóbanda? A keresztyén is a keresztes lovagok templomába megy. Szekularizálták. A saeculum pénzügyi osztály és parkolóhely. A pénz átmenetileg összetartja a világot, az egyiket gazdaggá teszi, a másikat szegényré. Legtöbben még éppen hogy tartják magukat a víz felett.

A polgár rendbe akarja tenni világát. Ennek lehetségesnek kell lennie! Emiatt militánssá válhat. Imperium, commendatio. A keresztyén mindebben az emancipált ész önámítását látja. A világ csak foltozható, mint egy lábbeli, melyről az ember nem mondhat le. A keresztyének, írja Pál (Ef 6), felöltik Isten fegyverzetét, és azzal mennek keresztül az összeomló világon. A házak nem maradnak fenn. Keresztes hadjárat ez vagy karnevál? – kérdezik egymástól a polgárok az út szélén.

*

A lován ülő kozák hátratekint és látja az embereket, akik az orosz katonák után néznek. Az emberek laza csoportokban állnak házaik előtt. Nincs mindenki bandákba szerveződve. Európa a személyre fogadott és neki adta a játékeret, szabadságot lelkiismeretének, fantáziájának és bátorságának. A személy fogalma keresztény és polgári eredetű (szentháromságtan, római tulajdonjog). Mindkét eset a szabadon bocsátásról és az új jogról szól (mint birtokos, mint Krisztus társörököse). Pareto különbséget tesz a polgárságban a spekulánsok és a részvényesek, a takerékoskodók között, akik alacsony, de biztos kamatokat akarnak, valamint a vállalkozó között. A polgárok összességében megtakaríthatják Istent maguknak. Megtakarítanak maguknak egy kevés szociális és kulturális összetartást. A keresztények, akik keresztülmentek felvilágosodáson és emancipáción, nagy fogadásba mennek bele.

(Tillmann Ármin fordítása)

Irodalom

- Szent Ágoston hippói püspöknek az István városáról írt XXII. könyve, Boldini Róbert könyvnyomdája, Pest, 1859.
- Bartning, Otto (kiadó): *Darmstädter Gespräch 1951. Mensch und Raum*, Darmstadt, 1952.
- Bégout, Bruce: *Sobre la decencia común*, Barcelona, 2010.
- Bourdieu, Pierre: *Die feinen Unterschiede*, Frankfurt, 1982.
- Cicero, Marcus Tullius: *Von den Grenzen im Guten und Bösen*, Zürich, 1964.
- Goethuysen, Bernhard: *Die Entstehung der bürgerlichen Welt- und Lebensanschauung in Frankreich*, Halle, 1927.
- Hegel, G. W. F.: *A jogfilozófia alapvonalai*, Budapest, 1971.
- Heidegger, Martin: A világgép kora, in *Rejtektutak*, Budapest, 2006.
- Höllig, W. – Körs, O. W.: *Wilhelm Schreuer (1866–1933)*, Düsseldorf, é. n.
- Marx, Karl: Louise Bonaparte Brumaire tizennyolcadikája, in *Marx és Engels válogatott művei (MEM)*, 1 köt. Kossuth, 1981. 405–485.
- Mises, Ludwig von: *Der freie Markt und seine Feinde*, 2016.
- Pareto, Vilfredo: *Ausgewählte Schriften*, Frankfurt – Berlin – Wien, 1975.
- Popitz, Heinrich: *Phänomene der Macht*, Tübingen, 1992.
- Strauss, Leo: *Über Tyrannis*, Neuwied und Berlin, 1963.